

بررسی تناظر محتوایی استکبارستیزی در اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای و قرآن کریم براساس روش تحلیل محتوا

روح‌الله داوری*

نویسنده مسئول و دانش‌آموخته دکتری تفسیر تطبیقی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه قم، قم، ایران.
rdavari68@gmail.com

عباس مصلائی پور یزدی

دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، معارف اسلامی و ارشاد،
دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، تهران، ایران.

amusallai@gmail.com

چکیده

موضوع سیاست خارجی در آموزه‌های قرآن کریم قابل پی‌جویی است؛ از این رو، می‌توان آنچه امروزه در سیاست خارجی نظام جمهوری اسلامی دنبال می‌شود را با آیات قرآن کریم سنجید. یکی از مقوله‌های بسیار مهمی که در سیاست خارجی اسلامی مطرح است، «استکبارستیزی» است، موضوعی که توسط امام خمینی (رحمة‌الله علیه) مطرح شد و آیت‌الله خامنه‌ای نیز در بیانات و پیام‌های مختلف به آن اشاره کرده است. بر این اساس، پژوهش حاضر براساس روش تحلیل محتوا درصدد پاسخ‌گویی به این سؤال اصلی است که مستندات قرآنی استکبارستیزی در اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای کدام‌اند؟ برای پاسخ به این پرسش پس از تبیین مفهوم استکبار، براساس روش تحلیل محتوا به بررسی این مفهوم در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته، سپس در قرآن کریم بازشناسی شده است؛ بدین معنا که مقولات و نتایج حاصل از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای با مقولات و نتایج مفهوم موردنظر در قرآن کریم مقایسه شده و شباهت‌ها، تفاوت‌ها و میزان تناظر آن‌ها سنجیده شده و مشخص شده است بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی به چه میزان براساس مستندات قرآنی است. براساس یافته‌های پژوهش، در آیات قرآن به بیشتر مقوله‌هایی که در تحلیل بیانات آیت‌الله خامنه‌ای استخراج شده، اشاره

شده است. این مقوله‌ها عبارت‌اند از: مفهوم استکبار، ویژگی‌های استکبار، عوامل پیدایش استکبار، علل مبارزه با استکبار و عدم سازش با آنان، راه‌های مبارزه با استکبار، رویکردهای مختلف در مواجهه با استکبار.

کلیدواژه‌ها: استکبارستیزی، مستندات قرآنی استکبارستیزی، اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای، سیاست خارجی.

طرح مسئله

یکی از موضوعاتی که دین مبین اسلام به آن اهمیت داده، چگونگی رابطه دولت اسلامی با دیگر دولت‌ها و به عبارتی سیاست خارجی است؛ طبیعتاً اصول سیاست خارجی دولت اسلامی باید براساس آموزه‌های اسلام بنا نهاده شود و مجریان دولت بر این اساس، رابطه دولت اسلامی را با دیگر دولت‌ها تنظیم کنند. از سوی دیگر، یکی از اصول بسیار مهمی که در سیاست خارجی اسلامی مطرح است، اصل «استکبارستیزی» است. اصلی که توسط بنیانگذار جمهوری اسلامی مطرح شد و آیت‌الله خامنه‌ای، رهبر معظم انقلاب اسلامی، نیز در بیانات و پیام‌های مختلف به این اصل اشاره می‌کند. مقاله حاضر درصدد پاسخ به این سؤال است که مستندات قرآنی استکبارستیزی در اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای کدام‌اند؟ برای پاسخ به این پرسش ابتدا براساس روش تحلیل محتوا، به بررسی این مفهوم در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته، سپس این مفهوم در قرآن بازشناسی شده و مستندات قرآنی آن استنباط شده است و در نهایت، میزان تناظر استکبارستیزی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای با مقوله استکبارستیزی در قرآن کریم مشخص می‌شود.

پیشینه پژوهش

- در باره موضوع استکبارستیزی، آثاری نگارش یافته است؛ مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:
۱. عباس تبار، رحمت؛ توکلی، محمدصالح. «تبیین استکبارستیزی از منظر مقام معظم رهبری»، نخستین کنگره بین‌المللی جامع علوم سیاسی ایران، ۱۳۹۵. تعریف استکبار، مصداق استکبار، هدف استکبار، ارکان نظام سلطه، اسلام و ضدیت با استکبار از جمله موضوعاتی هستند که در این مقاله به صورت مختصر مورد تبیین قرار گرفته‌اند.
 ۲. آقاجانی، مصطفی. «مؤلفه‌های الگوبخشی انقلاب اسلامی نسبت به کشورهای جهان مبتنی بر دیدگاه رهبر معظم انقلاب (مدظله)»، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ش ۲۳، زمستان ۱۳۹۶.

این مقاله با تمرکز بر موضوع صدور انقلاب و الگوبخشی انقلاب اسلامی به این سؤال می‌پردازد که مؤلفه‌های مهم در الگوبخشی انقلاب اسلامی نسبت به کشورهای جهان کدام‌اند؟ برای پاسخ به این سؤال، مفاهیمی مانند غیریت انقلاب اسلامی (استکبار)، عمق استراتژیک انقلاب اسلامی، استکبارستیزی، مستضعفان (مخاطبان انقلاب اسلامی) براساس نگاه آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) تبیین شده است.

در این آثار مفهوم استکبار، مصداق استکبار و ارکان نظام سلطه تبیین شده است؛ اما هیچ‌کدام در تحلیل مستندات قرآنی استکبارستیزی در اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای جامعیت لازم را ندارند.

۱. مفهوم «استکبار»

استکبار از ریشه «ک-ب-ر» و به معنای «امتناع از پذیرش حق از روی عناد» (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۵: ص ۱۲۶)، «خود بزرگ‌بینی دروغین» (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۳: ص ۲۴۰)، و «حالتی است که انسان با بزرگ‌دیدن خویش به آن صفت مخصوص می‌شود و همان است که انسان وجود خویش را از غیر خویش بزرگ‌تر می‌بیند» (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ص ۶۹۷). استکبار دو وجه دارد: یکی آن است که انسان قصد کند و بخواهد که بزرگ شود و اگر این حالت در مورد چیزی که لازم و واجب می‌شود یا در مکان و زمانی که بزرگی و استکبار در آن واجب است باشد، آن استکبار پسندیده است. وجه دیگر آن استکبار در افزون‌طلبی و برتری‌جویی است؛ به طوری که از نفس و وجود او چیزی که شایسته او نیست، آشکار شود که این استکبار مذموم و ناپسند است و بر همین اساس است آیاتی که در قرآن وارد شده است؛ چنان‌که خدای تعالی در مورد شیطان گفت: «أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ» (بقره: ۳۴) (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ص ۶۹۷). آیت‌الله خامنه‌ای در مفهوم‌شناسی استکبار در ادبیات سیاسی می‌گوید: «استکبار در ادبیات سیاسی نیز به معنای زورگویی کردن، خود را برتر دانستن، خود را متعهد ندانستن و خلف وعده است» (خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۵/۱۱: بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم).

۲. روش تحقیق

در این پژوهش از روش تحلیل محتوا (Content Analysis) استفاده شده است. «تحلیل محتوا» روشی است که بتوان براساس آن، خصوصیات زبانی یک متن را به طور واقع‌بینانه یا عینی و سیستماتیک شناخت و از آن‌ها نیز درباره مسائل غیرزبانی، یعنی درباره خصوصیات فردی و اجتماعی گوینده یا نویسنده و نظرات و گرایش‌های وی استنتاج‌هایی کرد (رفیع پور، ۱۳۸۴: ص ۱۰۹). لورنس باردن درباره این روش اشاره می‌کند که «تحلیل محتوا درحقیقت فن پژوهش

عینی، اصولی و کمی به منظور تفسیر و تحلیل محتواسست و تفکر بنیادی تحلیل محتوا عبارت است از قراردادن اجزای یک متن (کلمات، جملات، پاراگراف‌ها و امثالهم برحسب واحدهایی که انتخاب می‌شوند) در مقولاتی که از پیش تعیین شده‌اند» (باردن، ۱۳۷۵: ص ۲۹). درحقیقت تحلیل محتوا در رابطه با متنی معنا پیدا می‌کند که آن متن برای انتقال پیام و مفاهیمی نوشته شده باشد؛ از این رو، تحلیل محتوا درباره کلمات عامیانه‌ای که دارای مفاهیم ساده بدیهی و مشخصی هستند به کار نمی‌رود. به طور کلی، هدف غالب تحلیل محتواهایی که انجام می‌شوند پاسخ‌گویی به سؤال‌هایی است که با مواد مورد تجزیه و تحلیل ارتباط مستقیم دارند. در این تحلیل‌ها اطلاعات معینی طبقه‌بندی و به جدول‌های ساده‌ای تبدیل می‌شوند.

شایان ذکر است که در مقاله حاضر، فن تحلیل محتوای مضمونی بر مبنای واحد تقطیع جملات به صورت کمی و با تأکید بر کلیدواژگان اصلی اتخاذ شده است؛ از این رو، در این پژوهش ابتدا با توجه به کلیدواژگان اصلی، بیانات مقام معظم رهبری در جداول تحلیل محتوا درج و بسته‌های معنایی استخراج می‌شود. سپس همه مفاهیم استخراج شده جمع‌آوری و مقولات و نتایج حاصل از آن استنباط می‌شود. در مرحله دوم، مفهوم موردنظر در قرآن کریم مورد بازشناسی قرار می‌گیرد؛ بدین معنا که مقولات و نتایج حاصل از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای با مفهوم موردنظر در قرآن کریم مقایسه و شباهت‌ها و تفاوت‌ها و میزان تناظر آن‌ها سنجیده می‌شود و مشخص می‌شود بیانات رهبر انقلاب اسلامی به چه میزان براساس مبانی قرآنی است.

۳. استکبارستیزی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای

با جست‌وجوی واژه استکبارستیزی^۱ در بیانات مقام معظم رهبری مشخص شد ایشان در بیانات و پیام‌های مختلف در رابطه با این موضوع صحبت کرده است. با توجه به گستردگی این موضوع، نگارنده سیزده مورد از مهم‌ترین بیانات مقام معظم رهبری که عمدتاً مرتبط با مسائل روز بوده را مورد مطالعه قرار داده است. این موارد مورد بررسی قرار گرفت و شانزده بسته معنایی از آن‌ها استخراج شد که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۱. مهم‌ترین منبع برای کلیدواژه استکبار، سایت رهبر معظم انقلاب (www.khamenei.ir) است. با مراجعه به سایت و همچنین، فیش‌های مربوط به آن در سایت، مهم‌ترین بیانات انتخاب شده است؛ به ویژه بیاناتی که مرتبط با مسائل روز مانند مذاکرات هسته‌ای است و براساس همین بیانات، بسته‌های معنایی استخراج شده است. شایان ذکر است بحث استکبار بسیار گسترده است و نویسنده ناگزیر است دست به انتخاب بزند.

جدول ۱

تاریخ	۱۳۸۹/۱۲/۱
بیانات	بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در بیست و چهارمین دوره کنفرانس وحدت اسلامی
متن	ما دو جور انسان داریم: یک عده هستند که وقتی هیمنه آمریکا را می‌بینند، قدرت نظامی او را می‌بینند، قدرت دیپلماسی او را می‌بینند، قدرت تبلیغاتی او را می‌بینند، پول فراوان او را می‌بینند، مرعوب می‌شوند؛ می‌گویند ما که نمی‌توانیم کاری بکنیم، چرا بی خودی نیروهایمان را هدر بدهیم؟ این جور افراد الآن هستند، در زمان انقلاب ما هم بودند... یک عده دیگر هستند که نه، قدرت دشمن را با قدرت خدای متعال مقایسه می‌کنند، عظمت دشمن را در مقابل عظمت پروردگار قرار می‌دهند؛ آن وقت می‌بینند که این‌ها حقیر محض‌اند، این‌ها چیزی نیستند. وعده الهی را هم راست می‌شمرند، حسن ظن به وعده الهی دارند؛ این مهم است. خدای متعال به ما وعده کرده است: «وَ لَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ» (حج: ۴۰).
بسته معنایی	در جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با امریکای مستکبر، دو دیدگاه وجود دارد؛ دیدگاه اول ظاهرگراست و از قدرت ظاهری دشمن می‌ترسد، دیدگاه دوم از قدرت ظاهری دشمن نمی‌ترسد و قدرت دشمن را با قدرت خدای متعال مقایسه می‌کند، آن وقت می‌بیند که دشمن حقیر محض است.
کد	۱

جدول ۲

تاریخ	۱۳۹۳/۹/۶
بیانات	بیانات در دیدار اعضای مجمع عالی بسیج مستضعفین
متن	ما هم که اسم آمریکا را بارها می‌آوریم؛ ملت ما، خود ما؛ [چون] مسئله آمریکا به خاطر استکبار است، چون آمریکا یک دولت استکباری است، چون روش [آمریکا] استکباری است؛ ما با آمریکا به عنوان یک مجموعه جغرافیایی یا به عنوان یک ملت، به عنوان یک مجموعه انسانی هیچ مسئله‌ای نداریم، آن هم مثل بقیه کشورها؛ مسئله ما با آمریکا، مسئله استکبار آمریکایی است؛ مستکبرند، متکبرند، زورگویند، زیاده‌طلبند....
بسته معنایی	علت مخالفت جمهوری اسلامی ایران با امریکا روحیه استکباری آنان است.
کد	۲

جدول ۳

تاریخ	۱۳۹۴/۴/۲۰
بیانات	بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان
متن	در مورد مصادیق استکبار، امریکا اتم مصادیق استکبار است. ما به این مسئولین محترمی که در قضیه هسته‌ای مذاکره می‌کنند - که حالا این‌ها اجازه پیدا کرده‌اند که مسئولین روبه‌رو با هم حرف بزنند؛ البته سابقه داشت، در این سطح نه، در سطوح پایین‌تر سابقه داشت؛ در این سطح، اولین بار بود - گفته‌ایم که فقط در مسئله هسته‌ای شما حق دارید مذاکره کنید؛ در هیچ مسئله دیگری حق ندارید مذاکره کنید و نمی‌کنند.

در مذاکرات هسته‌ای که امریکای مستکبر هم یکی از اعضاست، فقط در رابطه با مسئله هسته‌ای گفت‌وگو می‌شود.	بسته معنایی
۳	کد

جدول ۴

۱۳۹۴/۴/۲۷	تاریخ
خطبه‌های نماز عید فطر	بیانات
با این مذاکرات و با متنی که تهیه شده است، در هر صورت سیاست ما در مقابل دولت مستکبر امریکا هیچ تغییری نخواهد کرد. همان‌طور که بارها تکرار کردیم، ما با امریکا در مورد مسائل گوناگون جهانی و منطقه‌ای مذاکره‌ای نداریم؛ در مورد مسائل دوجانبه مذاکره‌ای نداریم؛ گاهی در موارد استثنایی مثل این مورد هسته‌ای، براساس مصلحت، مذاکره کرده‌ایم....	متن
باوجود مذاکرات هسته‌ای، سیاست جمهوری اسلامی ایران در مقابل دولت مستکبر امریکا هیچ تغییری نخواهد کرد.	بسته معنایی
۴	کد

جدول ۵

۱۳۹۴/۸/۱۲	تاریخ
بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان	بیانات
مبارزه با استکبار در انقلاب اسلامی و در میان ملت ما یک حرکت معقول و منطقی و دارای پشتوانه علمی و یک حرکت خردمندانه است، برخلاف آنچه بعضی می‌خواهند وانمود کنند که این یک حرکت شعاری است، احساساتی است، متکی به منطق و عقلانیت نیست، برعکس، حرکت ملت ایران یک حرکت متکی به عقلانیت است. از دین و آیه قرآن و آنچه الهام دینی است فعلاً صرف نظر می‌کنیم؛ «أَشِدَّاءَ عَلَى الْكُفَّارِ» و «رُحَمَاءَ بَيْنَهُمْ» و «قَاتِلُوا أَيْمَةَ الْكُفْرِ» را فعلاً کنار می‌گذاریم، چون کسانی به این چیزها معتقد هم نیستند یا باور هم ندارند؛ به تجربه ملت ایران تکیه می‌کنیم.	متن
علت مبارزه با استکبار ریشه قرآنی دارد: «أَشِدَّاءَ عَلَى الْكُفَّارِ» و «قَاتِلُوا أَيْمَةَ الْكُفْرِ».	بسته معنایی
۵	کد

جدول ۶

۱۳۹۴/۹/۴	تاریخ
بیانات در دیدار فرماندهان گردان‌های بسیج در آستانه روز بسیج مستضعفین؛ در حسینیه امام خمینی رحمة الله علیه	بیانات

متن	استکبار فقط دستگاه سیاسی نیست؛ دستگاه مالی گاهی مهم‌تر و مؤثرتر است؛ [مثل] این شرکت‌ها و کمپانی‌های بزرگ و پول‌دارهای بزرگ دنیا که عمدتاً هم صهیونیست هستند؛ مجموعه استکبار این‌ها هستند؛ این‌ها دائم مشغول‌اند. در واقع هم زر و هم زور، زر و زور؛ حالا مثلث زر و زور و تزویر را گفتند که مثلث درستی هم هست.... اما امروز منظورمان از تزویر فقط تزویر دینی نیست، تزویر سیاسی هم هست؛ یعنی دستگاه‌های سیاسی، دستگاه‌های دیپلماسی، به شدت در حال تزویر، نقشه‌چینی و توطئه و برنامه‌ریزی و طراحی‌اند.
بسته معنایی	عوامل پیدایش استکبار عبارت‌اند از: ثروت، قدرت و تزویر دینی و سیاسی.
کد	۶

جدول ۷

تاریخ	۱۳۹۴/۱۰/۳۰
بیانات	بیانات در دیدار دست‌اندرکاران برگزاری انتخابات
متن	این را هم عرض بکنم که مسئله هسته‌ای و دعوای استکبار - که اصلش امریکا است و آن بت بزرگ امریکا است، بقیه دولت‌های غربی‌ای هم که در این زمینه وارد شدند، آن بت‌های حاشیه‌ای و دوروبری هستند - با ما در قضیه هسته‌ای، فقط قضیه هسته‌ای نبود، وِإِلا می‌توان سوگند یاد کرد که این‌ها می‌دانند که جمهوری اسلامی دنبال بمب هسته‌ای نیست؛ این را می‌شود قسم خورد؛ مسئله، مسئله دیگری است. این جزئی از یک حرکت عمومی است برای زیر فشار قرارداد ملّت ایران....
بسته معنایی	مذاکرات هسته‌ای بهانه استکبار است؛ زیرا هدف اصلی فشار بر جمهوری اسلامی ایران است تا جلوی نفوذ انقلاب را در جهان بگیرند.
کد	۷

جدول ۸

تاریخ	۱۳۹۴/۱۲/۱۵
بیانات	بیانات در دیدار اعضای مجمع نمایندگان طلاب و فضلالی حوزه علمیه قم
متن	جمهوری اسلامی نظام جهانی ظالمانه را به چالش کشید؛ علت مخالفت با ما هم همین است. [علت] اینکه با نظام اسلامی مخالفت می‌شود این است؛ وِإِلا اگر چنانچه اسلام غیرسیاسی، اسلامی که کاری به کار این‌وآن ندارد، اگر یک چنین اسلامی حاکم باشد، نه، هیچ اهمیتی هم نمی‌دهند و مخالفتی هم نمی‌کنند.
بسته معنایی	علت مخالفت استکبار با جمهوری اسلامی ایران این است که جمهوری اسلامی، نظام جهانی ظالمانه را به چالش کشید.
کد	۸

جدول ۹

تاریخ	۱۳۹۵/۱/۱۱
بیانات	بیانات در دیدار جمعی از مداحان اهل بیت علیهم السلام
متن	آن روز شوروی بود و امریکا که نقطه مقابل هم بودند و [اگر] در صد مسئله، با کم و زیادش، با هم اختلاف داشتند؛ اما در مسئله جمهوری اسلامی و مخالفت با جمهوری اسلامی، همفکر و همدست بودند. یعنی طبیعت استکبار این است که با یک چنین نظامی دشمنی می‌کند.
بسته معنایی	ویژگی استکبار این است که در مقابل نظامی که برخلاف او عمل می‌کند، دشمنی می‌کند.
کد	۹

جدول ۱۰

تاریخ	۱۳۹۵/۵/۱۱
بیانات	بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم
متن	این تجربه [برجام] به ما نشان داد که ما در هیچ مسئله‌ای نمی‌توانیم [با امریکا] مثل یک طرف مورد اعتماد بشینیم صحبت کنیم. انسان گاهی با دشمن هم حرف می‌زند؛ اما دشمنی که به حرف خودش پایبند باشد و انسان بتواند اعتماد کند که او به هر دلیلی زیر قول خود و زیر تعهدات خود نخواهد زد. با این دشمن می‌شود حرف هم زد، بله؛ اما وقتی ثابت شد که دشمن، دشمن نابکار است، دشمنی است که در عمل، از نقض عهد هیچ ابایی ندارد و نقض عهد می‌کند، بعد هم وقتی می‌گوییم آقا چرا [نقض عهد] کردی، باز لبخند می‌زند، باز زبان چرب و نرم را باز می‌کند و یک جواری توجیه می‌کند، با این [دشمن] نمی‌شود وارد مذاکره شد.
بسته معنایی	علت مخالفت جمهوری اسلامی ایران با امریکا نقض عهد امریکا است.
کد	۱۰

جدول ۱۱

تاریخ	۱۳۹۵/۵/۱۱
بیانات	بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم
متن	استکبار جهانی یعنی... زورگویی کردن، خودش را برتر دانستن، پایبند به حرف خود نبودن، خود را متعهد ندانستن؛ این معنای استکبار است، وعده‌هایش را تخلف می‌کند.
بسته معنایی	استکبار یعنی زورگویی کردن، خود را برتر دانستن، خود را متعهد ندانستن و خلف وعده.
کد	۱۱

جدول ۱۲

تاریخ	۱۳۹۶/۲/۵
بیانات	بیانات در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی
متن	امروز منطقه‌ی ما متأسفانه دچار مشکلات بزرگی است. یمن، بحرین، سوریه، عراق، هرکدام به‌نحوی دچار مشکل هستند. وقتی که عامل اساسی در این مشکلات را جست‌وجو می‌کنیم، می‌بینیم استکبار است. سرویس‌های جاسوسی و امنیتی امریکا و صهیونیسم‌اند که دارند این کارها را راه می‌اندازند و دنبال می‌کنند و نیروها را علیه هم به‌کار می‌برند؛ این‌ها را بایستی توجه کرد.
بسته معنایی	استکبار عامل اساسی ناامنی و مشکلات کشورهای اسلامی است.
کد	۱۲

جدول ۱۳

تاریخ	۱۳۹۶/۲/۵
بیانات	بیانات در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی
متن	حکومت صهیونیستی خبیث و غاصب در فلسطین و پشت سرش حکومت ظالم و مستکبر امریکا دارند با اسلام مبارزه می‌کنند. بله، امروز با جمهوری اسلامی بیش از جاهای دیگر در حال مبارزه‌اند. این از این جهت و به‌خاطر این است که اسلام در نظام جمهوری اسلامی بارزتر است، ... مخالف‌اند به‌خاطر اینکه اسلام جلوی مطامع این‌ها را می‌گیرد، جلوی استکبار را می‌گیرد؛ [پس در واقع] با اسلام مخالف‌اند.
بسته معنایی	استکبار با کشورهای اسلامی به‌خصوص ایران در حال مبارزه است؛ زیرا اسلام جلوی مطامع آن‌ها را می‌گیرد.
کد	۱۳

جدول ۱۴

تاریخ	۱۳۹۶/۳/۳۱
بیانات	بیانات در دیدار جمعی از استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاه‌ها
متن	روز قدس بسیار مهم است. صرفاً این نیست که ما از یک ملت مظلومی که از میهن خود و از خانه خود رانده شده داریم دفاع می‌کنیم؛ ما در واقع داریم با این کارمان با یک نظام سیاسی ظالمانه و استکباری مبارزه می‌کنیم. امروز دفاع از فلسطین، دفاع از حقیقت است.
بسته معنایی	حمایت از فلسطین و گرامی داشت روز قدس، در حقیقت یکی از راه‌های مبارزه با استکبار است.
کد	۱۴

جدول ۱۵

تاریخ	۱۳۹۷/۲/۶
بیانات	بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در مسابقات بین‌المللی قرآن

متن	«مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ»؛ این‌ها خصوصیات مؤمن است؛ قرآن می‌گوید این‌جوری باید باشید. اولش «أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ» است؛ در مقابل کفار سخت ایستادن، مثل خاکریزهای نرمی که قابل نفوذ است نبودن، مثل سد مستحکمی در مقابل کفار ایستادن. مسلمان‌ها باید در مقابل استکبار بایستند؛ مسلمان‌ها باید در مقابل زورگویی امریکا و بقیه زورگوهای عالم بایستند؛ اگر این را رعایت نکنند، اگر این مرزها را توجه نکنند، ذلیل خواهند شد، دچار فساد خواهند شد، دچار عقب‌ماندگی خواهند شد که الآن این متأسفانه اتفاق افتاده.
بسته معنایی	یکی از آثار استکبار عقب‌ماندگی کشورهای اسلامی است.
کد	۱۵

جدول ۱۶

تاریخ	۱۳۹۹/۸/۱۳
بیانات	بیانات در سخنرانی تلویزیونی به مناسبت سالروز ولادت پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله و سلم) و امام صادق (علیه السلام)
متن	خب رژیم امریکا رژیم استکباری است و رژیم استکباری، جامع بسیاری از ضررها و شیظنت‌ها و بدی‌ها است. رژیم استکباری، هم جنگ‌افروز است، هم تروریست است، هم تروریست‌پرور است، هم مداخله‌گر است، هم فاسد است، هم انحصارطلب است؛ یعنی وقتی می‌گوییم «رژیم استکباری»، استکبار جامع همه این زشتی‌ها و بدی‌ها و شیظنت‌ها است؛ بنابراین، ستیزه‌گری با این استکبار، با این پدیده، عین عقلانیت است.
بسته معنایی	یکی از علت‌های مبارزه جمهوری اسلامی ایران با امریکا این است که این رژیم جامع همه ضررها و شیظنت‌هاست و ستیزه‌گری با این رژیم، عین عقلانیت است.
کد	۱۶

۳-۱. جمع‌بندی استکبارستیزی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله العالی)

پس از تحلیل و بررسی بیانات مقام معظم رهبری و استخراج بسته‌های معنایی، اکنون نوبت آن است که این بسته‌های معنایی جمع‌آوری و مقولات و نتایج حاصل از آن استنباط شود.

جدول ۱۷

ردیف	نشانه‌ها (کدها)	مفاهیم	مقولات
۱	۱۱	استکبار یعنی زورگویی کردن، خود را برتر دانستن، خود را متعهد ندانستن و خلف وعده.	مفهوم استکبار (استکبار به معنای خود را برتر دانستن، زورگویی کردن و خلف وعده است).

از جمله ویژگی‌های استکبار عبارت‌اند از: روحیه برتری‌خواهی، دشمنی با مخالفان و نقض عهد.	علت مخالفت جمهوری اسلامی ایران با امریکا روحیه استکباری آنان است.	۲	۲
	ویژگی استکبار این است که در مقابل نظامی که برخلاف او عمل می‌کند، دشمنی می‌کند.	۹	
	علت مخالفت جمهوری اسلامی ایران با امریکا، نقض عهد امریکا است.	۱۰	
از جمله عوامل پیدایش استکبار ثروت، قدرت و تزویر دینی و سیاسی است.	عوامل پیدایش استکبار عبارت‌اند از: ثروت، قدرت و تزویر دینی و سیاسی.	۶	۳
علت مبارزه با استکبار، علاوه بر منشأ قرآنی، روحیه استکباری، نقض عهد آنان و به‌خاطر حمایت از مظلوم است.	علت مخالفت جمهوری اسلامی ایران با امریکا روحیه استکباری آنان است.	۲	۴
	علت مبارزه با استکبار ریشه قرآنی دارد: «أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ» و «قَاتِلُوا أَلَمَةَ الْكُفْرِ».	۵	
	علت مخالفت جمهوری اسلامی ایران با امریکا نقض عهد امریکا است.	۱۰	
	حمایت از فلسطین و گرامی داشت روز قدس در حقیقت یکی از راه‌های مبارزه با استکبار است.	۱۴	
	یکی از علت‌های مبارزه جمهوری اسلامی ایران با امریکا این است که این رژیم جامع همه ضررها و شیطنت‌هاست و ستیزه‌گری با این رژیم، عین عقلانیت است.	۱۶	
یکی از راه‌های مبارزه با استکبار حمایت از مظلومان است.	حمایت از فلسطین و گرامی داشت روز قدس در حقیقت یکی از راه‌های مبارزه با استکبار است.	۱۴	۵
امریکا (نماد استکبار) و مذاکرات هسته‌ای (با وجود مذاکرات هسته‌ای، سیاست جمهوری اسلامی ایران در مقابل دولت مستکبر امریکا هیچ تغییری نخواهد کرد؛ زیرا در همین مذاکرات هم بدعهدی خود را نشان دادند و اساساً مذاکرات هسته‌ای بهانه است؛ زیرا هدف اصلی فشار بر جمهوری اسلامی ایران است تا جلوی نفوذ انقلاب را در جهان بگیرند).	در مذاکرات هسته‌ای، که امریکای مستکبر هم یکی از اعضاست، فقط در رابطه با مسئله هسته‌ای گفت‌وگو می‌شود.	۳	۶
	با وجود مذاکرات هسته‌ای، سیاست جمهوری اسلامی ایران در مقابل دولت مستکبر امریکا هیچ تغییری نخواهد کرد.	۴	
	مذاکرات هسته‌ای بهانه استکبار است؛ زیرا هدف اصلی فشار بر جمهوری اسلامی ایران است تا جلوی نفوذ انقلاب را در جهان بگیرند.	۷	

در مواجهه با استکبار، دو نوع تفکر وجود دارد: الف) ظاهرگرا و ترس از قدرت ظاهری دشمن ب) از دشمن نمی ترسد و با مقایسه قدرت دشمن با قدرت خدای متعال، دشمن را حقیر محض می داند.	در جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با امریکای مستکبر، دو دیدگاه وجود دارد؛ دیدگاه اول ظاهرگراست و از قدرت ظاهری دشمن نمی ترسد. دیدگاه دوم از قدرت ظاهری دشمن نمی ترسد و قدرت دشمن را با قدرت خدای متعال مقایسه می کند، آن وقت می بیند که دشمن حقیر محض است.	۷	۱
از جمله آثار استکبار ناامنی، عقب ماندگی و مشکلات دیگر برای کشورهای اسلامی است.	استکبار عامل اساسی ناامنی و دیگر مشکلات کشورهای اسلامی است.	۸	۱۲
	یکی از آثار استکبار عقب ماندگی کشورهای اسلامی است.		۱۵
علت مخالفت استکبار با جمهوری اسلامی این است که اسلام جلوی مطامع آن ها را می گیرد و همچنین، انقلاب اسلامی ایران نظام ظالمانه آن ها را به چالش کشیده است.	علت مخالفت استکبار با جمهوری اسلامی ایران این است که جمهوری اسلامی، نظام جهانی ظالمانه را به چالش کشید.	۹	۸
	استکبار با کشورهای اسلامی به خصوص ایران در حال مبارزه است؛ زیرا اسلام جلوی مطامع آن ها را می گیرد.		۱۳

۴. بازشناسی استکبارستیزی در قرآن کریم

پس از بررسی استکبارستیزی در اندیشه آیت الله خامنه‌ای، که در بخش قبل به آن اشاره شد، مقوله‌های استخراج شده از منظر ایشان در قرآن کریم پی جویی می شود.

۴-۱. مفهوم استکبار

رهبر فرزانه انقلاب اسلامی معتقد است استکبار به معنای خود را برتر دانستن، زورگویی کردن و خلف وعده است (جدول ۱۷، مقوله ۱). در بسیاری از آیات قرآن کریم نیز مفهوم استکبار به معنای «خود را برتر دانستن» به کار رفته است. از جمله در آیات مربوط به استکبار شیطان: «و (یاد کن) هنگامی را که به فرشتگان گفتیم برای آدم سجده و خضوع کنید! همگی سجده کردند جز ابلیس که سر باز زد، و تکبر ورزید، (و به خاطر نافرمانی و تکبرش) از کافران شد» (بقره: ۳۴)؛ «جز ابلیس که تکبر ورزید و

۱. «وَ إِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَ اسْتَكْبَرَ وَ كَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ».

از کافران بود) (ص: ۷۴). براساس آیه ۱۲ سوره اعراف و آیات ۷۵ و ۷۶ سوره ص، ابلیس معتقد بود ماده خلقت خویش (آتش) بر ماده خلقت انسان (خاک) برتر است؛ از این رو، بر انسان سجده نکرد. افزون بر آیات مربوط به شیطان، بعضی از آیات دیگر نیز اشاره به مفهوم برتری خواهی انسان دارند. برای نمونه می‌توان به فرعون و لشکریانش اشاره کرد.^۲ با وجود اینکه آن‌ها به معاد یقین داشتند، از روی ظلم و خودبرتربینی آن را انکار کردند^۳ (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۶: ص ۳۸).

۲-۴. رویکردهای مختلف در مواجهه با استکبار

آیت‌الله خامنه‌ای با استناد به آیات قرآن کریم معتقد است همان‌طور که در صدر اسلام افراد در مواجهه با دشمن دو نوع رویکرد داشتند، امروزه نیز در جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با امریکای مستکبر، این دو رویکرد وجود دارد؛ دیدگاه اول مربوط به افراد ظاهرگرا و منافقان است که از قدرت ظاهری دشمن می‌ترسند (احزاب: ۱۳-۱۲). دیدگاه دوم مربوط به مؤمنان راستین است که از قدرت ظاهری دشمن نمی‌ترسند و قدرت دشمن را با قدرت خدای متعال مقایسه می‌کنند، آن‌وقت می‌بینند که دشمن حقیر محض است (احزاب: ۲۲) (خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۱۲/۱: بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در بیست و چهارمین دوره کنفرانس وحدت اسلامی).

مقام معظم رهبری برای تحلیل رویکردهای مختلف در مواجهه با دشمن به آیات قرآن کریم استناد می‌جوید. با بررسی این آیات مشخص می‌شود تحلیل ایشان بسیار دقیق بوده است؛ زیرا براساس همین آیات و نظر دیگر مفسران مشخص می‌شود که در میان یاران پیامبر، برخی دچار شک و تردید و برخی دچار نفاق و دورویی بودند و گروهی از منافقان درصدد تضعیف روحیه مؤمنان بودند (قرآتی، ۱۳۸۸، ج ۷: صص ۳۳۸-۳۳۷)؛ در حالی که آیه ۲۲ احزاب وصف حال مؤمنان است که وقتی لشکرها را می‌بینند که پیرامون مدینه بودند، می‌گویند این همان وعده‌ای است که خدا و رسولش به ما داده و خدا و رسولش راست می‌گویند، و این عکس‌العمل آنان برای این است که در ایمان خود رشد یافته‌اند و بصیرت دارند و خدا و رسولش را تصدیق کرده‌اند. برخلاف آن عکس‌العملی که منافقان و بیماردلان از خود نشان دادند؛ آن‌ها وقتی لشکرها دیدند به شک افتاده

۱. «إِلَّا ابْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَ كَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ».

۲. «وَ اسْتَكْبَرَ هُوَ وَ جُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَ ظَنُّوا أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ»: «(سرانجام) فرعون و لشکریانش بدون حق در زمین استکبار کردند، و پنداشتند به‌سوی ما بازگردانده نمی‌شوند» (قصص: ۳۹).

۳. «وَ جَحَدُوا بِهَا وَ اسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَ عُلُوًّا...»: «و آن را از روی ظلم و سرکشی انکار کردند، در حالی که در دل به آن یقین داشتند...» (نمل: ۱۴).

و سخنان زشتی گفتند، از همین جا معلوم می‌شود که مراد از مؤمنان آن افرادی هستند که با خلوص به خدا و رسول ایمان آوردند (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۶: ص ۲۸۹).

۳-۴. ویژگی‌های استکبار

همان‌طور که در بخش قبل در بررسی استکبارستیزی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای اشاره شد، از جمله ویژگی‌های استکبار عبارت‌اند از: روحیه برتری‌خواهی، دشمنی با مخالفان و نقض عهد (جدول ۱۷، مقوله ۱).

برتری‌خواهی: در مفهوم استکبار بیان شد که استکبار به معنای برتری‌خواهی است. مسلماً کسی که مستکبر باشد دارای چنین ویژگی است. از منظر قرآن کریم، خاندان فرعون و سران قوم و سپاهیان (اعراف: ۱۳۳؛ قصص: ۳۹)، قارون (عنکبوت: ۳۹)، هامان (عنکبوت: ۳۹)، بنی اسرائیل (بقره: ۸۷)، اشراف مدین (قوم شعیب) (اعراف: ۸۸)، قوم عاد (فصلت: ۱۵)، قوم ثمود (اعراف: ۷۶-۷۵)، مشرکان و اشراف قریش و عرب (فرقان: ۳۱؛ لقمان: ۷؛ فاطر: ۴۳؛ سبأ: ۳۱-۳۳)، کفار (مؤمنون: ۶۷) و منافقان (منافقون: ۵؛ نوح: ۷) جزء مستکبران محسوب می‌شوند (خراسانی، ۱۳۸۶، ج ۳: صص ۱۷۲-۱۷۱) و برتری‌خواهی جزء ویژگی چنین گروه‌هایی است. شایان ذکر است در رابطه با برتری‌خواهی ابلیس و فرعون نیز در مقوله مفهوم استکبار توضیح داده شد.

دشمنی با مخالفان: در رابطه با ویژگی دوم می‌توان به آیات زیر استناد جست:

الف- موضوع «دشمنی ابلیس با انسان» در آیه ۳۹ سوره حجر: «گفت: پروردگارا! چون مرا گمراه ساختی، من (نعمت‌های مادی را) در زمین در نظر آن‌ها زینت می‌دهم و همگی را گمراه خواهم ساخت»^۱ و آیه ۸۲ سوره ص: «گفت: به عزت سوگند، همه آنان را گمراه خواهم کرد»^۲. براساس این آیات، ابلیس پس از رانده شدن از درگاه الهی، سوگند یاد می‌کند به دشمنی با انسان بردارد و او را گمراه کند.

ب- موضوع «دشمنی فرعون با حضرت موسی (علیه‌السلام) و پیروان آن حضرت» در آیات ۱۲۴ تا ۱۲۶ سوره اعراف: «سوگند می‌خورم که دست‌ها و پاها را شما را به‌طور مخالف [دست راست با پای چپ یا دست چپ با پای راست] قطع می‌کنم؛ سپس همگی را به دار می‌آویزم! (ساحران) گفتند: "مهم نیست) ما به‌سوی پروردگاران باز می‌گردیم! انتقام تو از ما تنها به‌خاطر

۱. «قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ».

۲. «قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ».

این است که ما به آیات پروردگار خویش - هنگامی که به سراغ ما آمد - ایمان آوردیم. بارالها! صبر و استقامت بر ما فروریز! (و آخرین درجه شکیبایی را به ما مرحمت فرما!) و ما را مسلمان بمیران!"^۱ و آیه ۴۹ سوره شعرا: «(فرعون) گفت: "آیا پیش از اینکه به شما اجازه دهم به او ایمان آوردید؟! مسلماً او بزرگ و استاد شماست که به شما سحر آموخته (و این یک توطئه است)! اما به زودی خواهید دانست! دست‌ها و پاهای شما را برعکس یکدیگر قطع می‌کنم و همه شما را به دار می‌آویزم!"». براساس آیات ۴۵ تا ۴۹ سوره شعرا، هنگامی که ساحران معجزه حضرت موسی (علیه السلام) را دیدند،^۲ به آن حضرت ایمان آوردند، در این هنگام فرعون که از یک سو روحیه خود را پاک باخته بود و از سوی دیگر، تمام قدرت و موجودیت خویش را در خطر می‌دید، و مخصوصاً می‌دانست ایمان آوردن ساحران چه تأثیر عمیقی در روحیه مردم خواهد گذارد گفت: نه تنها همه شما را به قتل می‌رسانم، بلکه قتلی توأم با زجر و شکنجه، آن هم در ملاءعام و بر فراز درختان بلند نخل انجام می‌دهم (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۱۵: صص ۲۳۱-۲۲۷).

نقض عهد: سومین ویژگی استکبار نقض عهد است. چنان‌که آیت‌الله خامنه‌ای بارها به نقض عهد استکبار به‌ویژه امریکا اشاره کرده است.

در منطق قرآن کریم بین کافر و مستکبر تفاوت وجود دارد. فرد مسلمان قلباً از کافر تبری دارد - چون مکتب او را باطل می‌داند - ولی با او زندگی مشترک انسانی را امضا می‌کند. مستکبر آن کافر سلطه‌گری است که اگر دستش به خون، عرض و مال مردم برسد، در تجاوز به آن کوتاهی نمی‌کند و چنین انسانی، فرد یا گروهی از هیچ حقی برخوردار نیست؛ نه حق الهی، چون خدا را قبول ندارد و نه حق انسانی، زیرا اصول انسانی را هم نمی‌پذیرد و می‌خواهد به هر شکلی حکومت کند. چنین انسانی حق حیات ندارد؛ از این رو، قرآن کریم میان کافر و مستکبر فرق گذاشته و فرموده است مستکبر کسی است که به هیچ عهد و پیمانی احترام نمی‌گذارد (توبه: ۱۲). این آیه می‌فرماید دلیل اینکه خدا دستور داد با مستکبران مبارزه کنید ایمان نداشتن آنها نیست، بلکه برای آن است که آنان ایمان یعنی عهد و پیمان ندارند؛ یعنی به قسم و به عهد و پیمان و میثاق احترام نمی‌گذارند (جوادی آملی، ۱۳۸۸: صص ۱۸۱-۱۸۰).

۱. «لَا قَطْعَنَ أَيْدِيكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلافِ مَنْ لَمْ أَصَلِّبْكُمْ أَجْمَعِينَ قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ وَمَا نَنْتَقِمُ مِنْهَا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَنَا رَبَّنَا أَنْفِرْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ».

۲. مقصود تبدیل شدن عصای حضرت به مار و بلعیدن آنچه ساحران به دروغ درست کرده بودند است.

۴-۴. عوامل پیدایش استکبار

براساس تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری، مشخص شد که ایشان عوامل پیدایش استکبار را قدرت، ثروت و تزویر دینی و سیاسی می‌داند (جدول ۱۷، مقوله ۳).

براساس آیات قرآن کریم، زمینه‌ها و عوامل پیدایش استکبار عبارت‌اند از: مال و ثروت فراوان (زخرف: ۵۱؛ یونس: ۸۸)، قدرت نظامی و موقعیت سیاسی - اجتماعی (زخرف: ۵۱؛ فصلت: ۱۵)، فقر فرهنگی و عدم استقلال فکری مستضعفان (زخرف: ۵۴؛ غافر: ۴۷؛ سبأ: ۳۳-۳۱؛ ابراهیم: ۲۱)، توهم برتری در آفرینش (ص: ۷۶-۷۵؛ اعراف: ۱۲)، کفر (بقره: ۳۴؛ ص: ۷۴)، هوای نفس و خودپرستی (بقره: ۸۷)، گناه و جرم‌پیشگی (جاثیه: ۳۱؛ اعراف: ۱۳۳؛ یونس: ۷۵) و غفلت از قدرت نامحدود الهی (فصلت: ۱۵؛ قصص: ۷۸) (خراسانی، ۱۳۸۶، ج ۳: صص ۱۶۸-۱۶۶).

با مقایسه مقوله‌های استخراج‌شده از بیانات رهبر فرزانه انقلاب و آیات قرآن کریم، مشخص می‌شود که دو عامل مشترک وجود دارد؛ بنابراین، این دو عامل مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرند.^۱ **مال و ثروت:** یکی از مهم‌ترین آیاتی که به این موضوع اشاره دارد آیه ۸۸ سوره یونس است: «موسی گفت: پروردگارا! تو فرعون و اطرافیان‌ش را زینت و اموالی (سرشار) در زندگی دنیا داده‌ای، پروردگارا! در نتیجه (بندگان را) از راه تو گمراه می‌سازند! پروردگارا! اموالشان را نابود کن! (و به جرم گناهایشان،) دل‌هایشان را سخت و سنگین ساز، به گونه‌ای که ایمان نیاورند تا عذاب دردناک را ببینند!». براساس آیه ذکرشده، خداوند به فرعون و اطرافیان‌ش زینت و اموال داده و آن‌ها نیز از همین طریق بندگان را گمراه کردند. به همین دلیل حضرت موسی (علیه السلام) از پروردگار می‌خواهد که اموالشان را نابود کند و دل‌هایشان را سخت کند؛ به گونه‌ای که ایمان نیاورند تا عذاب دردناک را ببینند.

علامه طباطبایی در تفسیر این آیه می‌نویسد: «موسی - بعد از آنکه از ایمان آوردن فرعون و درباریان‌ش مأیوس شد و به طوری که از سیاق گفتارش در دعا استفاده می‌شود، یقین کرد که جز بر ضلالت خود و اضلال دیگران ادامه نمی‌دهد - عرضه داشت: پروردگارا! تو فرعون و هواداران‌ش را در برابر کفر و طغیان‌شان کیفر بدی دادی و آن کیفر این است که به آنان زینت و اموالی در زندگی دنیا دادی. پروردگارا! و این اراده تو بود که آنان با این زینت و اموال مغرور گشته پیروان خود را از راه تو منحرف سازند، و اراده تو باطل شدنی نیست و غرضت هرگز لغو نمی‌شود. پروردگارا! به همین ارادات و خشمی که بر آنان گرفته‌ای ادامه بده و اموالشان را از مجرای نعمت بودن به مجرای عذاب تغییر ده و

۱. شایان ذکر است همان‌طور که در مقدمه بیان شد، با توجه به حجم پژوهش، بعضی از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای مورد تحلیل قرار گرفته و براساس همین بیانات، دو عامل مشترک بین بیانات و آیات قرآن کریم استخراج شده است. چه بسا در دیگر بیانات ایشان، به عامل‌های دیگر اشاره شده باشد.

دل‌هایشان را مسدود کن تا در نتیجه ایمان نیاورند، تا برسند به موقفی که در آن موقف دیگر ایمان سودی به حالشان ندارد و آن زمانی است که عذاب الهی را ببینند» (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۰: ص ۱۱۶).

قدرت: قرآن کریم درباره فرعون می‌فرماید: «فرعون در میان قوم خود ندا داد و گفت: ای قوم من! آیا حکومت مصر از آن من نیست و این نهرها تحت فرمان من جریان ندارد؟ آیا نمی‌بینید؟» (زخرف: ۵۱) که حاکی از پادشاهی و قدرت اوست. همچنین، آیه «اما قوم عاد به ناحق در زمین تکبر ورزیدند و گفتند: "چه کسی از ما نیرومندتر است؟! آیا نمی‌دانستند خداوندی که آنان را آفریده از آن‌ها قوی‌تر است؟» و (به‌خاطر این پندار) پیوسته آیات ما را انکار می‌کردند» (فصلت: ۱۵) قدرت غرور آفرین قوم عاد را بیان می‌کند.

قوم عاد جمعیتی بودند که در سرزمین «احقاف» در ناحیه «حضر موت» در جنوب «جزیره عربستان» زندگی داشتند و از نظر قدرت جسمانی و تمکن مالی و تمدن مادی کم‌نظیر بودند؛ قصرهای زیبا و قلعه‌های محکم می‌ساختند، مخصوصاً بر مکان‌های مرتفع بناهایی که نشانه قدرت و وسیله خودنمایی بود بر پا می‌کردند، مردمانی خشن و جنگجو بودند و این قدرت ظاهری آن‌ها را سخت مغرور کرده بود؛ چنان‌که خود را جمعیتی شکست‌ناپذیر و برتر از همه می‌پنداشتند و به همین دلیل در برابر خدا و پیامبرشان «هود» به طغیان و سرکشی و تکذیب و انکار برخاستند. اما قرآن در پاسخ این ادعا می‌گوید: «آیا آن‌ها نمی‌دانستند خداوندی که آنان را آفریده از آن‌ها قوی‌تر است؟!» در پایان آیه می‌افزاید: «آن‌ها بر اثر این پندار بی‌اساس پیوسته آیات ما را انکار می‌کردند» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۲۰: صص ۲۳۷-۲۳۶).

۵-۴. علل مبارزه با استکبار و عدم سازش با آنان

آیت‌الله خامنه‌ای علل مبارزه با استکبار و عدم سازش با آنان را روحیه استکباری، نقض عهد این گروه و حمایت از مظلوم می‌داند (جدول ۱۷، مقوله ۴).

قرآن کریم افرادی همچون فرعون و نمرود را جزء مستکبران می‌داند که به هیچ‌وجه نمی‌توان با آن‌ها سازش کرد. فرعون می‌گوید: «ای جمعیت اشراف! من خدایی جز خودم برای شما سراغ ندارم. (اما برای تحقیق بیشتر) ای هامان، برایم آتشی بر گل بيفروز (و آجرهای محکم بساز)، و برای من برج بلندی ترتیب ده تا از خدای موسی خبر بگیرم...»^۲ (قصص: ۳۸) و هنگامی که ساحران

۱. «و نادى فِرْعَوْنُ فِى قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَ هَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي أَ فَلَآ تُبْصِرُونَ».

۲. «... يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانَ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَطَّلِعُ إِلَى إِلَهِي مُوسَى...».

به موسی ایمان آوردند گفت: «... آیا پیش از آنکه به شما اجازه دهم، به او ایمان آوردید؟...»^۱ (اعراف: ۱۲۳). فرعون توقع دارد که هیچ‌کس بدون اجازه او، هیچ عقیده‌ای نداشته باشد. امروز نیز فرعون‌ها ابرقدرت‌هایی هستند که می‌خواهند خود را محور فرهنگ، سیاست، اقتصاد و صاحب اختیار جهان بدانند.

روحیه استکبار: در رابطه با روحیه استکباری این گروه در قسمت مفهوم استکبار و ویژگی‌های استکبار توضیح داده شد.

نقض عهد: درباره نقض عهد مستکبران در قسمت ویژگی‌های استکبار گفته شد که قرآن کریم میان کافر و مستکبر فرق گذاشته و فرموده است مستکبر کسی است که به هیچ عهد و پیمانی احترام نمی‌گذارد: «و اگر پیمان‌های خود را پس از عهد خویش بشکنند و آیین شما را مورد طعن قرار دهند، با پیشوایان کفر پیکار کنید؛ چراکه آن‌ها پیمانی ندارند؛ شاید (با شدت عمل) دست بردارند!»^۲ (توبه: ۱۲). این آیه می‌فرماید دلیل اینکه خدا دستور داد با مستکبران مبارزه کنید ایمان نداشتن آن‌ها نیست، بلکه برای آن است که آنان ایمان یعنی عهد و پیمان ندارند؛ یعنی به قسم و به عهد و پیمان و میثاق احترام نمی‌گذارند (جوادی آملی، ۱۳۸۸: صص ۱۸۱-۱۸۰).

حمایت از مظلوم: یکی دیگر از علت‌های مبارزه با استکبار، که مقام معظم رهبری بدان اشاره و قرآن کریم نیز آن را بیان کرده، حمایت از مظلوم است. براساس آیه ۷۵ سوره نساء که می‌فرماید: «چرا در راه خدا و (در راه) مردان و زنان و کودکانی که (به دست ستمگران) تضعیف شده‌اند، پیکار نمی‌کنید؟! همان افراد (ستم‌دیده‌ای) که می‌گویند: "پروردگارا! ما را از این شهر (مکه)، که اهلش ستمگرند، بیرون ببر! و از طرف خود، برای ما سرپرستی قرار ده! و از جانب خود، یار و یاور برای ما تعیین فرما!"^۳ مسلمانان موظف هستند از مظلومان حمایت کنند و برای نجات مردان، زنان و کودکانی که به دست ستمگران تضعیف شده‌اند، در راه خدا مبارزه کنند. مسلماً وقتی مستکبران به کودکان نیز رحم نمی‌کنند و از طرفی، خداوند دستور به مبارزه با چنین افرادی را می‌دهد، نمی‌توان با چنین گروهی سازش کرد.

۱. «... آمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ...».

۲. «وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَيْمَةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ».

۳. «وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا».

۴-۶. راه‌های مبارزه با استکبار

براساس تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری مشخص شد که ایشان راه مبارزه با استکبار را حمایت از مظلوم می‌داند (جدول ۱۷، مقوله ۵).

براساس آیات قرآن کریم راه‌های مبارزه با استکبار عبارت‌اند از:

۱. صبر و استقامت در برابر مستکبران: براساس آیه ۱۳۷ سوره اعراف «و مشرق‌ها و مغرب‌های پربرکت زمین را به آن قوم به ضعف کشانده‌شده (زیر زنجیر ظلم و ستم) واگذار کردیم و وعده نیک پروردگارت بر بنی اسرائیل، به خاطر صبر و استقامتی که به خرج دادند، تحقق یافت؛ و آنچه فرعون و فرعونیان (از کاخ‌های مجلل) می‌ساختند، و آنچه از باغ‌های داربست‌دار فراهم ساخته بودند، در هم کوبیدیم!»^۱ بنی اسرائیل با صبر و استقامت در مقابل فرعون که نماد استکبار بود به پیروزی رسیدند. بنی اسرائیل با اینکه در منتهی درجه فشار و سختی بودند، به فرعون ایمان نیاوردند و به الوهیه او اقرار نکردند، در نتیجه وعده الهی تحقق یافت و پس از نابودی فرعون، وارث سرزمین‌های پهناور آنان شدند (طیب، ۱۳۶۹، ج ۵: صص ۴۴۳-۴۴۰).

۲. حمایت از مظلومان: یکی دیگر از راه‌های مبارزه با استکبار، حمایت از مظلومان است. از آیه ۷۵ سوره نساء، «چرا در راه خدا، و (در راه) مردان و زنان و کودکانی که (به دست ستمگران) تضعیف شده‌اند، پیکار نمی‌کنید؟...»^۲، استنباط می‌شود مسلمانان وظیفه دارند از مظلومان حمایت کنند و راه آن نیز جهاد و مبارزه با مستکبران است؛ بنابراین، می‌توان گفت با توجه به آیه مذکور، تلاش برای رهایی مستضعفان از سلطه ستمگران از اهداف جهاد اسلامی است و از آنجاکه اسلام مرز نمی‌شناسد، هر جا که مستضعفی باشد، جهاد نیز وجود دارد (قرائتی، ۱۳۸۸، ج ۲: ص ۱۰۷).
با مقایسه مقوله‌های استخراج‌شده از بیانات رهبر فرزانه انقلاب و آیات قرآن کریم، مشخص می‌شود که «حمایت از مظلوم» وجه مشترک تحلیل بیانات رهبری و آیات قرآن کریم به‌عنوان یکی از راه‌های مبارزه با استکبار است.^۳

۱. «وَأَرْثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَ تَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَ دَمَّرْنَا مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ فِرْعَوْنَ وَ قَوْمَهُ وَ مَا كَانُوا يَعْرِشُونَ».

۲. «وَ مَا لَكُمْ لَا تَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَ النِّسَاءِ وَ الْوِلْدَانِ...».

۳. شایان ذکر است همان‌طور که قبلاً بیان شده بود، با توجه به حجم پژوهش، بعضی از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای مورد تحلیل قرار گرفته و براساس همین بیانات، یکی از راه‌های مبارزه با استکبار یعنی «حمایت از مظلوم» وجه مشترک بین بیانات رهبری و آیات قرآن کریم است. چه بسا در دیگر بیانات ایشان، به راه‌های دیگر مبارزه با استکبار اشاره شده باشد.

نتایج تحقیق

۱. پس از بررسی مفهوم استکبار، به بررسی استکبارستیزی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای و سپس به بازشناسی آن در قرآن کریم پرداخته شد و مشخص شد این موضوع در اندیشه رهبر معظم انقلاب با استکبارستیزی در قرآن کریم تناظر دارد.
۲. در بازشناسی استکبارستیزی در قرآن کریم مشخص شد بیشتر مقوله‌هایی که در تحلیل بیانات آیت‌الله خامنه‌ای استخراج شده، در آیات قرآن نیز بدان اشاره شده است. این مقوله‌ها عبارت‌اند از: مفهوم استکبار، ویژگی‌های استکبار، عوامل پیدایش استکبار، علل مبارزه با استکبار و عدم سازش با آنان، راه‌های مبارزه با استکبار، رویکردهای مختلف در مواجهه با استکبار.
۳. مقام معظم رهبری معتقد است استکبار به معنای خود را برتر دانستن، زورگویی کردن و خلف وعده است؛ در بسیاری از آیات قرآن کریم، مفهوم استکبار به معنای «خود را برتر دانستن» به‌کار رفته است. از جمله این آیات مربوط به استکبار شیطان و استکبار گروه‌هایی مانند خاندان فرعون و سران قوم و سپاهیان، قارون، هامان، بنی‌اسرائیل، اشراف مدین و... است.
۴. ویژگی‌های استکبار یکی از مقوله‌هایی است که در بررسی استکبارستیزی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای بدان اشاره شده است. از جمله ویژگی‌های استکبار عبارت‌اند از: روحیه برتری‌خواهی، دشمنی با مخالفان و نقض عهد. با بررسی آیات قرآن کریم مشخص شد به این سه ویژگی به‌عنوان ویژگی‌های استکبار اشاره شده است.
۵. آیت‌الله خامنه‌ای با استناد به آیات قرآن کریم (احزاب: ۱۳-۱۲ و ۲۲) معتقد است همان‌طور که در صدر اسلام افراد در مواجهه با دشمن دو نوع رویکرد داشتند، امروزه نیز در جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با امریکای مستکبر، این دو رویکرد وجود دارد. با بررسی این آیات مشخص می‌شود تحلیل ایشان بسیار دقیق بوده است؛ زیرا براساس همین آیات و نظر دیگر مفسران، این دو رویکرد تأیید می‌شود.

کتابنامه

۱. قرآن کریم. ترجمه آیت الله مکارم شیرازی. ۱۳۷۳ ش. قم: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی. چاپ دوم.
۲. آقاجانی، مصطفی. ۱۳۹۶ ش. «مؤلفه‌های الگوبخشی انقلاب اسلامی نسبت به کشورهای جهان مبتنی بر دیدگاه رهبر معظم انقلاب (مدظله)». پژوهش‌های انقلاب اسلامی. ش ۲۳. زمستان. صص ۵۲-۲۷.
۳. ابن منظور، محمدبن مكرم. ۱۴۱۴. لسان العرب. ۱۵ جلد. تحقیق و تصحیح جمال‌الدین میردامادی. بیروت: دار صادر. چاپ سوم.
۴. باردن، لورنس. ۱۳۷۵ ش. تحلیل محتوا. ترجمه ملیحه آشتیانی و محمد یمنی دوزی. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۵. جوادی آملی، عبدالله. ۱۳۸۸ ش. روابط بین الملل در اسلام. تحقیق حجت الاسلام سعید بندعلی. قم: مرکز نشر اسراء. چاپ اول.
۶. خامنه‌ای، سید علی ۱۳۸۹/۱۲/۱. «بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در بیست و چهارمین دوره کنفرانس وحدت اسلامی». پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیت‌الله العظمی خامنه‌ای. www.khamenei.ir
۷. _____ ۱۳۹۳/۹/۶. «بیانات در دیدار اعضای مجمع عالی بسیج مستضعفین». پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیت‌الله العظمی خامنه‌ای. www.khamenei.ir
۸. _____ ۱۳۹۴/۴/۲۰. «بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان». پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیت‌الله العظمی خامنه‌ای. www.khamenei.ir
۹. _____ ۱۳۹۴/۴/۲۷. «خطبه‌های نماز عید فطر». پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیت‌الله العظمی خامنه‌ای. www.khamenei.ir
۱۰. _____ ۱۳۹۴/۸/۱۲. «بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان». پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیت‌الله العظمی خامنه‌ای. www.khamenei.ir
۱۱. _____ ۱۳۹۴/۹/۴. «بیانات در دیدار فرماندهان گردان‌های بسیج در آستانه روز بسیج مستضعفین؛ در حسینیه امام خمینی رحمه‌الله علیه». پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیت‌الله العظمی خامنه‌ای. www.khamenei.ir
۱۲. _____ ۱۳۹۴/۱۰/۳۰. «بیانات در دیدار دست‌اندرکاران برگزاری انتخابات». پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیت‌الله العظمی خامنه‌ای. www.khamenei.ir

۱۳. _____ ۱۳۹۴/۱۲/۱۵. «بیانات در دیدار اعضای مجمع نمایندگان طلاب و فضیای حوزه علمیه قم». پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیت‌الله العظمی خامنه‌ای. www.khamenei.ir
۱۴. _____ ۱۳۹۵/۱/۱۱. «بیانات در دیدار جمعی از مداحان اهل بیت علیهم‌السلام». پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیت‌الله العظمی خامنه‌ای. www.khamenei.ir
۱۵. _____ ۱۳۹۵/۵/۱۱. «بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم». پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیت‌الله العظمی خامنه‌ای. www.khamenei.ir
۱۶. _____ ۱۳۹۶/۲/۵. «بیانات در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی». پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیت‌الله العظمی خامنه‌ای. www.khamenei.ir
۱۷. _____ ۱۳۹۶/۳/۳۱. «بیانات در دیدار جمعی از استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاه‌ها». پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیت‌الله العظمی خامنه‌ای. www.khamenei.ir
۱۸. _____ ۱۳۹۷/۲/۶. «بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در مسابقات بین‌المللی قرآن». پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیت‌الله العظمی خامنه‌ای. www.khamenei.ir
۱۹. _____ ۱۳۹۹/۸/۱۳. «بیانات در سخنرانی تلویزیونی به مناسبت سالروز ولادت پیامبر اعظم (ص) و امام صادق (ع)». پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیت‌الله العظمی خامنه‌ای. www.khamenei.ir
۲۰. خراسانی، محمد مهدی. ۱۳۸۶ ش. «استکبار». دائرةالمعارف قرآن کریم. جلد سوم. قم: مؤسسه بوستان کتاب. چاپ دوم. صص ۱۶۵-۱۷۲.
۲۱. راغب اصفهانی، حسین بن محمد. ۱۴۱۲ق. المفردات فی غریب القرآن. تصحیح و تحقیق صفوان عدنان داوودی. دمشق: دارالعلم الدار الشامیه. چاپ اول.
۲۲. رفیع پور، فرامرز. ۱۳۸۴. تکنیک‌های خاص تحقیق در علوم اجتماعی. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۲۳. طباطبایی، سید محمد حسین. ۱۳۹۰ق. المیزان فی تفسیر القرآن. ۲۰ جلد. بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات. چاپ دوم.
۲۴. طریحی، فخرالدین بن محمد. ۱۳۷۵. مجمع البحرین. ۶ جلد. تحقیق احمد حسینی اشکوری. تهران: مرتضوی. چاپ سوم.
۲۵. طیب، سید عبدالحسین. ۱۳۶۹. اطبیب‌البیان فی تفسیر القرآن. ۱۴ جلد. تهران: اسلام. چاپ دوم.

۲۶. عباس تبار، رحمت؛ توکلی، محمدصالح. ۱۳۹۵. «تبیین استکبارستیزی از منظر مقام معظم رهبری». نخستین کنگره بین‌المللی جامع علوم سیاسی ایران.
۲۷. قرائتی، محسن. ۱۳۸۸. تفسیر نور. ۱۰ جلد. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن. چاپ اول.
۲۸. مکارم شیرازی، ناصر. ۱۳۷۱. تفسیر نمونه. ۲۸ جلد. تهران: دارالکتب الإسلامية. چاپ دهم.

